

Nya medaljörer

Vid vårstämman 1992 på Eklundshof i Uppsala överlämnades i enlighet med styrelsens beslut, Upplands fornminnesförening och hembygdsförbunds förtjänstmedalj till Ture Forsman, Österbybruk och Gun Wallström, Björklinge.

Vid vårstämman 1993 i Tillinge församlingshem överlämnades motsvarande medaljer till Gunnar Ahlbäck, Morkarla, Gösta Lindgren, Vänge samt Gunnar Thollander, Söderfors.

Gunnar Ahlbäck

En sak i livet tycker jag själv att jag gjort bra. Jag har med min familj bosatt mig i Morkarla. Som lärare har man förmånen att för sina utkomstmöjligheter inte vara så hårt bunden till en viss plats. Barn och ungdomar finns ju överallt och i mitten av 1960-talet var det gott om tjänster inom yrket. Vad min hustru och jag till en början inte hade klart för oss var, vilken ovanligt rik kulturbygd vi kom till. Snett över vägen låg den gamla medeltidskyrkan. När jag för första gången gick in genom vapenhusdörren tog jag ett kliv rakt in i en medeltida bildvärld. Låt vara att målningarna inte kom till förrän under 1500-talets senare del. Men det visste jag inte då. Dateringsfrågorna kom jag att försöka sätta

mig in i, när jag efter ett år arbetade med en kyrkobeskrivning över kyrkan. Då hade jag också börjat att mer systematiskt besöka de uppländska småkyrkorna och försöka lära mig att förstå och tolka vad som fanns att beskåda. Det var en överväldigande rik kulturskatt, som mötte mig.

Vi bodde i den gamla lärarbostaden. På tomten fanns Morkarla äldsta skola. Det var egentligen den gamla sockenstugan, som något omärandrad fått användning som skola efter 1842 års beslut av obligatorisk skolgång. Byggnaden hade använts för undervisning fram till 1949, när socknens nya skola stod färdig och kunde tas i bruk. Den äldsta fick stå kvar som den var. Den kom att följa med i köpet när vi fick förvärva lärarbostaden. Vi försöker hålla på att ingenting skall förändras och att bara i undantagsfall nytt får tillföras. Allt underhåll har vi gjort så varsamt det är möjligt. Vi håller skolan öppen för besök från maj till oktober. Särskilt positivt upplever vi att många skolklasser kommer och upplever en »gammaldags skoldag» hos oss.

De första åren tjänstgjorde jag i Österbybruk. Rektor på skolan var Ola och Wolter Ehns bror Jan. Med honom tog jag upp en diskussion om att få igång en hembygdsförening inom Dannemora kommun. Jag visste inte att det tidigare i Österbybruk funnits en hembygdsförening, som emellertid var av-

somnad sedan några år. Hur som helst inbjöds det till ett möte, då vi kunde efterhöra eventuellt intresse för en nybildning. Jag fick förtroendet att leda interimsstyrelsen och valdes sedan till föreningens första ordförande.

Det var under denna tid jag började oroa mig för att det knappast fanns några nyckelharpspelmän kvar i trakten, som sedan gammalt har gällt som nyckelharpans förlovade land. Den s k folkmusikvågen hade märkts av i några år, men nyckelharpan hade inte kommit att uppleva den renässans, som man hade kunnat vänta sig. Då jag tidigare sysslat med folkmusik, visste jag att den stora svårigheten var att få fram nya instrument. Skulle man få nytt folk, som intresserade sig för nyckelharpan, så måste man få till stånd cirklar i nyckelharpbygge. Jag diskuterade mina farhågor och idéer med storspelmannen och spelkamraten Anton Jernberg. Som alltid blev Anton omedelbart entusiastisk. Vi besökte stormästaren själv, Eric Sahlström, i Göksby. Han lovade ställa upp som cirkelledare och med honom diskuterade vi virkesfrågan. Den var en stötesten, som så småningom löstes. Så gällde det att få ett studieförbund, som åtog sig att stå för verksamheten. ABF vägrade trots att jag åkte extra till Stockholm och diskuterade frågan med några inom förbundet centralt placerade personer. Nej, i en studiecirkel skulle man lära sig att slöjda i allmänhet. Att bygga nyckelharpor var att tillverka föremål och godkände man en sådan verksamhet kunde ju folk ställa sig och t ex göra staket i ett studieförbunds regi. Till slut ställde sig Vuxenskolan bakom

verksamheten och harpcirkeln kunde komma i gång höstterminen 1970. Sedan gick utvecklingen snabbt. I den första cirkeln deltog t ex Hans Gille, Österbybruk, som redan två år senare fungerade som cirkelledare. Byggritningar, ökad erfarenhet och cirkelledarutbildningar gjorde det möjligt att nya nyckelharpcentra kunde uppstå. En sådan ny spridningshård blev Jakobsberg i Stockholmsområdet. I Täby hade f ö Gösta Sandström tidigt fått i gång en cirkel med Eric Sahlström själv som ledare. Så började nyckelharpan sitt segertåg genom landet. Och under hela denna expansiva period behöll Österby sin centrala roll.

I februari 1975 spelade vi i vardagsrummet hemma i Morkarla in en grammofonskiva »Låtar på nyckelharpa från Österbybruk». Här deltog bl a Justus Gille och Viktor Vikman, som hade spelat vid midsommarfestligheterna i bruket första gången 1915 och sista gången 1971. Alltså i 57 år. De hade tagit över en tradition, som de troget vårdade sig om hela livet tills det långt om länge kom yngre spelmän, som intresserade sig för och försökte ta upp det ålderdomliga bordunspelet. Samma år ordnade vi den första Nyckelharpsstämman och 1976 kunde jag i årsboken Uppland redovisa utvecklingen i en artikel »Nyckelharpan som samtidsföreteelse». Utvecklingen gick vidare och när jag på nyårsafton 1979 skrev förordet till boken »Nyckelharpsfolket», kunde jag notera att det nu byggdes nyckelharpor i alla Sveriges landskap. En beräkning antydde att det under 70-talet ny tillverkades minst 3000 harpor i landet. Instrumentet torde därmed vara sä-

krat åt framtiden. Och utvecklingen har fortsatt och stabiliserats under 1980-talet. Flera av dem, som under initialskedet var i dubbel mening tongivande är nu borta: Justus Gille och Viktor Vikman, Ceylon Wallin och det unga geniet Peter Ersson, Viksta-Lasse, Anton Jernberg och Ivar Tallroth o a. Eric Sahlström dog 1986 och begravdes samma dag, som han skulle vara med oss i Österbybruk vid stämman och bedöma en ny omgång nyckelharpor. Det är med ödmjuk tacksamhet man tänker på dessa stora gestalter, som man fått lära känna och som möjliggjorde den stora 70-talsutvecklingen på nyckelharpans och folkmusikens område. I samband med Sahlströms bortgång bildades Eric Sahlströms Minnesfond. Inom den arbetar vi för nyckelharpans fortsatta utveckling och vill verka för att den tas till vara som en nationell tillgång inom musiklivet.

Folkmusiken är på väg att inte längre betraktas som en enklare form av musicerande utan som en konstnärligt fullödigg musikgenre. Det märks inte minst genom den fastare knytning den fått till våra musikhögskolor. Men mycket är kvar att göra. Så t ex råder ett akut behov av att få till stånd ett folkmusikinstitut och helst ett därtill knutet nyckelharpsmuseum. Bara det inte fuskas bort som skedde med folkmusikkonsulenttjänsten. Sannolikt har det aldrig funnits så många nyckelharpspelande personer i landet som i dag. En ny kader av unga begåvade spelmän är nu under 90-talet på väg att ta över. Låt oss ta vara på dem.

GA

Thure Forsman

Jag föddes 1922 i USA av föräldrar, djupt rotade i den uppländska leran. Efter familjens återkomst till Sverige växte jag upp och gick i skolan i Gamla Uppsala.

Efter socionomexamen vid Socialinstitutet i Stockholm lämnade jag Uppland för Medelpad och Gästrikland fram till 1960 då jag återkom som kommunalkamrer i dåvarande Dannemora kommun. Efter kommunsammanslagningen 1974 fick jag ta hand om kulturen i Östhammars nybildade kommun.

Kulturen har alltid varit ett av mina stora intressen, kanske främst litteratur och musik. I början av 60-talet var jag med om att tillsammans med bl a naturfotograf Göran Hansson starta Dannemoragruppen, ett samarbetsorgan för ortens föreningar som än i dag har stor aktivitet. Vi ordnade konstutställningar, teaterföreställningar, konserter och skapade också Österbydagen, den hembygdsdag som alltjämt fortlever. Som kulturchef i Östhammars kommun fick jag sedan glädjen att i samarbete med Rikskonserter dra igång Östhammars musikvecka, ett projekt som snart har 20 år på nacken.

1969 bildades Bruno Liljefors stiftelse vars främsta syfte var att bevara herrgårdsmiljön i Österbybruk. Förutom ordf Ragnar Edenman är det bara jag av de ursprungliga styrelseledamöterna som sitter kvar. Genom att jag är ordsbo har det blivit så att jag till stor del fått svara för stiftelsens verksamhet i Österbybruk, numera som pensionär. Stiftelsens verksamhet har med åren växt ut till att omfatta förvaltning av ett 25-tal byggnader,

en omfattande visningsverksamhet av främst Vallonsmedjan, en utställningsverksamhet som omfattat ett 40-tal mer eller mindre uppmärksammade utställningar, en omfattande reparations- och ombyggnadsverksamhet osv.

1982 bildades Föreningen Österby Herrgårdsspel, ett amatörsällskap som nu spelat teater i 12 år, de senaste 5 åren inuti Vallonsmedjan. Under de flesta åren har jag haft förtroendet att vara sällskapets ordförande.

För mig har det framstått som ett stort privilegium att under alla dessa år ha fått arbeta tillsammans med människor som i mycket stor utsträckning utfört sina arbetsuppgifter utifrån ett ideellt perspektiv och med en myckenhet av obetalt arbete.

Jag ser med glädje, stolthet och tacksamhet på Upplands Fornminnesförenings beslut att tilldela mig dess förtjänstmedalj.

TF

Gösta Lindgren

Jag är född 1922 i Vänge socken närmare bestämt i Brunna stationssamhälle, där mina föräldrar bodde ett par år. Min far arrenderade Stora Almby gård åren 1916-21. Vid Brunna gård byggde han Brunna ångsåg och drev där en ganska omfattande rörelse med både ohyvlad och hyvlad virke. Sågen var i bruk till 1955.

Min far var smålänning från Vetlanda med agronomexamen vid Alnarps lantbruksskola 1910. Min mor var född i Horndal, Dalarna och kom att tillbringa en del av sina ungdomsår just på Brunna gård.

1924 flyttade vi från Brunna till Nydala kloster i Småland där min far fått anställning som förvaltare åt en godsägare. Det blev en kort tid där, ty redan 1926 köpte nämnde godsägare Kåfalla bruk en mil från Lindesberg. Genom min fars anställning fick vi följa med och här började jag och mina systrar vår skolgång i Pilkrogs skola.

Tiden vid Kåfalla varade till 1931, då gården såldes. Min far blev utan arbete och vi återkom till Vänge. I Vänge fortsatte min skolgång till femte klass då jag fick förmånen att läsa vidare till en realexamen vid Högre Allmänna Läroverket (Katedral) 1940.

I november samma år tog jag värvning vid Kungl Upplands Infanteriregemente (I 8). Genom mitt friluftsför- och idrottsintresse tyckte jag det skulle kanske passa mig. Dessutom fanns andra världskriget nära inpå Sveriges gränser.

Jag genomgick skolorna som tog tre år var efter jag stannade ytterligare två år därav ett års tjänstgöring vid Jägarbataljonen med förläggning i Abisko och specialutbildad i spräng- och mintjänst.

I maj 1945 upptäcktes genom skärmbildsundersökning två fläckar på ena lungan varför jag sjukskrevs för att i augusti läggas in på det då ganska nybyggda sanatoriet vid Akademiska sjukhuset. Ett år blev vistelsen här och med konvalescenttiden är vi fram till år 1947 innan jag fick klartecken att få arbeta.

På hösten 1948 behövde mina morbröder på Brunna gård hjälp. Då började mina år i jordbruket vid gården och som kom att sträcka sig hela trettionio år till min pensionering.

Hur kom sig då mitt intresse för Ekeby By

och kvarnen. Under min skolgång bodde jag några år hos min moster och morbror på Brunna gård och kunde då på nära håll följa livet i byn och har sedan följt byns omdaning från fem jordbruk till numera ett och utflyttat från bykärnan. Det är det som skett med jordbruket i Ekeby by men vad själva husen beträffar så finns glädjande så gott som samtliga kvar inom byplanen så när som på en ny mangårdsbyggnad (1952) ersätter den gamla från 1750-talet. Samtidigt som jag fått uppleva Ekeby By från 1930-talet med tror jag ganska lönsamma arrendejordbruk fram till den idyll, som idag vilar över byn kunde jag jämföra arbetslivet vid ett större jordbruk. Under min uppväxttid och senare genom mitt arbete vid Brunna gård fick jag en inblick i statarnas och torparnas slitsamma liv under 30- och halva 40-talet. Genom att gården ägde mycket skog har jag fått följa de stora förändringar som skett inom dessa båda näringsgrenar.

Vad mitt arbete med kvarnen beträffar började det på allvar efter min pensionering. Har väl hela tiden från 1950 då hembygdsföreningen bildades av prosten Per-Axel Björkman följt upprustningen. Först 1987 kunde jag ägna mig tillsammans med Erik Andersson, åt att i första hand få vingarna att snurra. Kvarnen, en s k holländare, skänktes till hembygdsföreningen 1950 av ägarna till Brunna Gård, där för övrigt min morfar var den siste ägaren av kvarnen med anställd mjölnare Robert Lundkvist med en sista malning 1911.

Vårt arbete började med att försöka skeva vingarna för bättre vindfång. Nästa stora

jobb var att få igång ett av de tre stenparen och det löste vi också efter åtskilliga arbetstimmar. Så följde justering av utväxlingen för vändkransen till hättan samt uppsmörjning av densamma, vingaxel m m.

Nu kan vi vid lagom vind behjälpligt visa hur malningen genomfördes i en väderkvarn.

1990 lades nytt spåntak tillverkat vid Hammarskog och lagom till hembygdsföreningens 40-årsjubileum var det färdigt och även vår nyrenoverade bysmedja. Som en erkänsla för arbetet med kvarnen begåvades denna och föreningen med årets byggnadsvårdsmärke 1992.

För Upplands fornminnesförening och hembygdsförbunds vackra förtjänstmedalj som tilldelats mig framför jag mitt varma tack. Självt anser jag det mycket hedrande men ser det gärna som en honnör till Vänge hembygdsförening för dess arbete i Ekeby By och vad föreningen utträttat för bevarandet av Ekeby väderkvarn.

GL

Gunnar Thollander

En olympisk segrare blir inte förvånad när han eller hon får sin medalj, därför att i minnet finns tydligt ögonblicket kvar när målnöret bröts, och medaljen kommer då som en naturlig belöning.

Att få den här typen av medalj känns självklart hedrande, men frågan inställer sig på vilka grunder som man anses ha gjort sig förtjänt av den. För min del behövdes några

självrannsakande tankar som då ledde fram till dessa rader.

Jag är född och uppväxt, på 30-talet, i järnbrukssamhället Söderfors. Växer man upp i den typen av ort och är intresserad av sin omgivning så är det naturligt att engagera sig i många av de organisationer och föreningar som finns på platsen.

Direkt efter folkskolan började jag arbeta i järnverket som var den helt dominerande arbetsplatsen. På mekaniska verkstan blev jag efter ett antal år svarvare, för det enda yrke jag lärt mig riktigt i livet.

Medlemskap i metallfacket gav mig så småningom förtroendeuppdrag inom avd 179 av Metall. Steget till politiska uppdrag var sedan inte långt och det blev ett och annat uppdrag för socialdemokraterna i gamla Söderfors kommun. Det politiska arbetet ledde, som en kulmen, fram till en riksdagsplats år 1982.

Innan dess var jag också SIF-ordförande i 10 år. I kyrkligt sammanhang är jag sedan många år medlem i missionsförsamlingen och där finns alla typer av uppdrag att ta på sig, bl a var jag scoutledare i drygt 15 år. Inom kyrkopolitiken är jag kyrkofullmäktiges ordförande sedan 1981.

Alla dessa och andra föreningsuppdrag, bl a inom Hem & Skola, har gjort att man fått kunskap om just det samhälle man bor i, men det har också ökat intresset för att lära sig mer om dess historia.

I slutet av 70-talet kom jag med i styrelsen för Söderfors hembygdsförening och är föreningens ordförande sedan 1983. I föreningens stadgar står skrivet: »Att den har till upp-

gift att väcka och stärka kunskaper om hembygden och dess natur, att värna och bevara gångna tiders kulturalster samt att göra hembygden så trivsamt som möjligt för dess invånare».

Denna skrivning stämde bra ihop med mitt intresse, för hembygden, som ökat genom åren. Arbetet i hembygdsföreningen har också visat sig vara intressant, och inte blir det sämre av att det hela byggs upp på ideell grund. I vårt arbete finns mångåriga traditioner med sista aprilfirande, midsommarfirande, Brukets dag och »Öppet Hus» i advent som fasta punkter. Utöver ren hembygdsvård så har vi under senare år också satsat på att visa vårt bruk för tillresande. Visningarna är koncentrerade till den gamla bruksbebyggelsen men också till industrin och dess historia.

Denna turistsatsning har med våra mått rönt framgång och inte minst tack vare upprustningen av den gamla ankarsmedjan och det bildspel vi tagit fram med hjälp av Upplandsmuseet.

Detta mycket aktiva hembygdsarbete tar självklart det mesta av min och många andra medlemmars »fritid» i anspråk.

För min del ser jag ändå till att det blir tid över för en och annan cykeltur samt skidåkning på längden när vintrarna är som de skall vara i norra Uppland.

Efter dessa personliga rader vill jag till Upplands fornminnesförening och hembygdsförbund framföra mitt varma tack för den uppmuntrande och hedrande utmärkelsen.

G T

Gun Wallström

Som medaljör har jag blivit uppmanad att skriva om mitt arbete inom Upplands fornminnesförening och hembygdsförbund. Motiveringen till att jag tilldelades denna fina utmärkelse var min dokumentation av Björklinge. Jag vill ogärna använda ordet »arbete». För mig har det snarare varit en hobby som uppfyllt min fritid och berikat mitt liv.

Sedan 1983 har jag varit sekreterare i Björklinge hembygdsförening och sedan början av 1970-talet tagit ansvar för sockenmuseet och dess föremål sedan skaparna av museet, J D Eriksson och Hjalmar Eriksson avlidit. Det gamla museet, som var inrymt i en liten 1700-talsbod, framflyttad till E4 mitt emot kyrkan, ersattes 1985 av en betydligt större byggnad, den gamla arrendelagården vid prästgården. Att leda arbetet med att inreda det nya museet och att göra det attraktivt och sevärt blev min uppgift och är det fortfarande.

Det är svårt att göra ett museum levande. Föremålen i sig är stumma. Jag började ta med en del av dem till ålderdomshemmet och be de gamla berätta. Det blev levnadsbeskrivningar och berättelser som jag noggrant skrev ned. Ur det materialet föddes tanken att ge ut en skrift om det gamla Björklinge. Den skriften fick namnet Björklinge förr och nu och har sedan 1977 kommit ut årligen.

Foton är en mycket viktig del av en dokumentation. I vetskap om detta startade jag 1977 en insamling av gamla och nya foton från bygden. Det är en samling som ständigt

växer och som kräver tid och arbete eftersom ett foto utan uppgifter om tid, plats och motiv är värdelöst. Samlingen omfattar i dag, 1994, närmare 2000 registrerade och beskrivna foton.

Till slut några personliga data. Jag är född 1920 och uppfödd på Molkoms folkhögskola i Värmland. Folkhögskolevärlden, sådan den tedde sig på 20- och 30-talen, var en underbar miljö för ett barn att växa upp i, med mycket sång och musik och ett rikt kulturellt utbud, som riktade sig till ungdom. Naturligt nog stod landskapet Värmland i centrum. Det var ju i huvudsak värmländsk ungdom som besökte skolan och de skulle och borde ju lära känna sin hembygd och dess kulturskatter. Det skapade hos oss barn en etnocentrism, som senare i livet gjorde det svårt att ta till sig andra landskap. Värmland var ju »kronan bland Svearikets länder»! Det tog många år innan Uppland blev min hembygd på riktigt, men i dag är det det.

Efter studentexamen var det dags att skaffa sig ett yrke. Genom en rad tillfälligheter råkade det bli kemisk ingenjör. Det blev några få år i yrkesarbete, men när »den rätte» dök upp blev jag hemmafru och förblev så till min mans död 1973. Min man, Sven Wallström, var upplänning, folkskollärare i Knutby mitt i den uppländska landsbygden och mycket hembygdsintresserad. Också han har fått ta emot denna förnämliga medalj, som skapats av björklingsesonen Bror Hjorth och som jag nu fått 20 år senare.

Det blev femton lärarika år i Knutby. Landsbygdsmiljön, sättet att leva, människorna, landskapet, allt var nytt för mig och

därför märkvärdigt och intressant. 1960 flyttade vi till Björklinge som just börjat omvandlas från att ha varit en bondsocken till att bli en modern tätort och pendelort till Uppsala. Närheten till Uppsala och att barnen flög ur boet gjorde det möjligt för mig att läsa på universitetet och skaffa mig en fil kand med etnologi som huvudämne. Senare har jag byggt på den med betyg i Nordiska

språk. Med den examen som bakgrund fick jag tjänst som arkivarie vid Dialekt- och folkminnesarkivet i Uppsala, en tjänst som jag innehade till min pensionering. Om jag ändå hade läst de ämnena och fått den tjänsten som ung! Men en krokig livsväg kan kanske vara lika god som en rak. Den ger åtminstone livserfarenhet.

G W